

Ünite 4: Türk Finans Sektöründe Bankacılık Sistemi

Giriş

Türkiye finans sektörünün başlıca oyuncularını Merkez Bankası, bankalar, banka dışı mali kuruluşlar, sigortacılık şirketleri ve sermaye piyasası kuruluşlarıdır. 2011 Eylül ayı itibariyle finans sektörünün aktif toplamı yaklaşık 1560 milyar TL, bankaların aktif toplamı ise 1.214 milyar TL'dir. Finans sektörünün büyük bir kısmını oluşturan bankalarda, finans sektöründe çalışan her 10 kişiden 9 u istihdam edilmektedir.

Türkiye'de Bankacılık Sektörü

Türkiye'de bankacılık sektörü banka ve şube sayısı, bilanço büyüklüğü ve sektör payları açısından incelenebilir.

Şube Sayısı

Türkiye'de 2012 yılı şubat ayı itibariyle, 31'i mevduat, 4'ü katılım, 13'ü kalkınma ve yatırım bankası olmak üzere 48 banka faaliyet göstermektedir. Gerek aktif gerekse kredi büyüklüklerine göre %96,9'luk pay ile hâkim banka türü doğrudan fon toplama yetkisine sahip bankalardır. Bunlar içinde de ağırlıklı paya sahip olan banka türü mevduat bankalarıdır. 2002 yılında bankalar yaklaşık 6000 şube ile faaliyet gösterirken ekonomideki yeniden başlayan büyüme ve artan rekabet ile bu rakam 2011 yılında 10000'i aşmıştır. Mevduat bankaları içerisindeki kamu bankalarının şube sayısındaki artış sektör ortalamasının oldukça üzerindedir. Faaliyet gösterdikleri coğrafya kriteri dikkate alındığında toplam 20 bankanın (15 mevduat, 2 katılım, 3 kalkınma-yatırım bankası olmak üzere) uluslararası banka, 28 bankanın da yerel banka statüsünde değerlendirilebileceği görülmektedir. Faaliyet gösterilen coğrafya yapısı 26 farklı ülkeye karşılık gelmektedir. Bunlarda 5'i kıyı bölgesidir. Bu bölgelerde 5'i sınır dışı banka, 12'si ise sınır dışı şube statüsünde örgütlenmeye gidilmiştir.

Çalışan Sayısı

Şube sayısındaki artışa paralel olarak çalışan sayısında da artış yaşanmış, 2005 yılında 138.724 kişi olan bankacılık sektörü personeli sayısı 2011 yılı sonunda 195.000'e ulaşmıştır. Personel sayısında en fazla oranda artışın yaşandığı banka türü katılım bankaları olmuştur.

Bilanço Büyüklüğü

Bilanço büyüklüğü açısından ise 2005 yılında bankacılık sistemi aktif toplamının GSYİH'a oran %62,5 iken 2011 yılında bu oran %100 ü aşarak 2005 yılına göre %199 artış göstermiştir. Bankacılık sisteminin büyümenin nedenleri şunlardır;

- Hızlı ekonomik büyüme,
- Piyasa beklentilerinin olumlu yönde sürmesi,
- Uluslararası piyasadan borçlanma imkânlarının devam etmesi,
- Türk Lirasına olan güçlü talep,
- Öz kaynakların güçlendirilmesi ve
- Rekabettir.

Gerek aktif kredi gerekse kredi büyüklüğüne göre özel sermayeli bankalar ağırlıklı paya sahiptir. Ancak doğrudan hisse edinimi ve İMKB'den hisse satım alım yoluyla oluşan pay sahipliği dikkate alınarak yapılan hesaplama göre yabancı sermayeli bankaların aktif büyüklüğü itibariyle payı %49 a yükselmekte, özel sermayeli bankaların payı %31.5 e, kamu sermayeli bankaların paya ise % 26.5 e gerilemektedir (S:82, Tablo 4.5).

Bankaların Faaliyetleri

Bankacılık faaliyetleri, bankacılık işlemleri, sigortacılık işlemleri ve diğer işlemler olarak sıralanabilir. Mevduat bankaları finansal kiralama işlemleri, katılım bankaları mevduat toplama, kalkınma ve yatırım bankaları ise mevduat ve katılım fonu kabulü dışındaki tüm işlemleri gerçekleştirmektedir.

Aktif Faaliyetler

Bankaların likit aktifler, menkul kıymetler, krediler ve diğer aktiflerden oluşan aktif faaliyetlerinin Gayrisafi Yurtiçi Hasılaya oranı 2005 yılından bu yana artmış, 2011 yılında GSYH'yi aşmıştır. 2004 yılından bu yana bankaların menkul değerler yatırımı azalmış, kredi kullanım faaliyetleri artmıştır. Kredi kullanım faaliyetleri 2004 yılında 32.4 iken 2011 yılında 34.5 e ulaşmıştır (S:84, Tablo 4.6). KOBİ kredileri de dahil edilerek bir hesaplama yapıldığında kredi portföyünün 2/3'lük kısmının reel sektörün finansman ihtiyacının karşılanmasına yönelik olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Para cinsleri itibariyle incelendiğinde 2002 yılında yabancı para cinsinden kullanılan (%58.9) kredi 2003 ve sonrasında ağırlıklı olarak Türk Lirası cinsinden kullanıldığı (70,7) görülmektedir. Bireysel kredi müşteri sayısı 40,8 milyon kişiyi aşmıştır. İçerisinde en yüksek paya sahip olan grup ise konut kredileridir. Üçüncü sırada ise yaklaşık 29 milyon kişi ile kredi kartı alacakları oluşturmaktadır.

Kredi Kullanımı

Para cinsleri itibariyle, son yıllardaki gelişimlerde, kredilerde Türk parasına yönlendiği, %25-30 kısmında yabancı para cinsinden olmuştur. KOBİ kredileri dağılımında, kredi ağırlıkları orta büyüklükteki işletmelerde daha fazladır. Bireysel kredilerde müşteri sayısı 40,8 milyonu aşmıştır. Bireysel krediler içerisinde en yüksek paya sahip olan kredi türü konut kredileridir. Kredi kartı alacakları ise %24,4 pay ile üçüncü sıradadır. 29 milyon kişi bireysel kredi kullanmıştır.

Sorunlu Krediler

Bir bankanın, müşterisine kredi kullandırılmasından sonra üç olay meydana gelebilir. İlki, sözleşme şartlarına göre anapara ve faiz vadesinde tahsil edilir. İkincisi, kredi şartları tekrar belirlenir, üçüncüsü ise, kredi sözleşme şartlarına göre tahsil edilemez ve sorunlu hale gelir. Sorunlu krediler;

- Borçlunun öz kaynaklarının veya verdiği teminatların borcunun vadesinde ödenmesini karşılamada yetersiz ise,
- Müşterinin kredi değerliliği zafiyet uğramış ve mevcut koşullarda kredinin geri ödenmesi mümkün görünmüyorsa,
- Anapara ve faiz ödemelerinin ödenmesi gereken tarihten itibaren doksan günden fazla gecikmişse,
- Bankanın kredi tutarını tahsilatını sağlayamayacağı kuvvetle muhtemelse.

Bankaların müşterilerine kredi kullandırmasından sonra meydana gelebilecek olaylar; kredinin vadesinde tahsili, yeniden yapılandırılması ve tahsil edilemeyip sorunlu hale gelmesidir. Bankaların geneli itibariyle anapara ve faizinin tahsilinde sorun yaşanan kredilerin toplam kredilere oranı %5,3 ile %2,7 arasında değişmektedir. Bu oranın en yüksek olduğu banka türü yabancı sermayeli mevduat bankaları, en düşük olduğu banka türü ise kalkınma-yatırım bankalarıdır. En fazla sorun yaşanan kredi türü KOBİ kredileriyken bunu bireysel krediler izlemektedir. Bireysel krediler arasında tahsilatında en fazla sorun yaşanan kredi türü kredi kartı kullanımından kaynaklanan alacaklardır. Türleri itibariyle değerlendirildiğinde tahsilatında en az gecikme potansiyeli olan kredi türünün tüketici kredileri olduğu ve bunu işletme kredilerinin izlediği görülmektedir.

Yakın İzlemeli Krediler

Tahsilinde sorun yaşanma potansiyeli yüksek olan krediler, yakın izlenmeli kredilerdir.

- Kredi kullanan gerçek ve tüzel kişi, anapara ve faiz ödemelerinde bir sorun olmasa da ancak ödeme gücünde önemli ölçüde finansal risk taşıması durumunda,
- Anapara ve faiz ödemelerinde şartlara göre ödemede sorunlar bulunması riski,
- Anapara ve faiz geri ödemesinde, ödenmesi gerekenden otuz günden fazla gecikme olmuşsa, bunlar yakından izlenmeli kredilerdir.

Menkul Değer Yatırımları

2005 yılından itibaren bankaların ikinci önemli yatırım kalemine dönüşmüş olan menkul değerlere yaptıkları yatırım incelendiğinde portföyün ortalama 1/3'ünün yatırım amaçlı oluşturulduğu görülmektedir. Menkul değerlerin büyük çoğunluğunun piyasadaki gelişmelerden kar elde etmek ve/veya repo gibi yöntemler ile yeniden tonlamada kullanılmak amacıyla edinildiği gözlenmektedir.

Pasif değerler mevduat ve katılım fonu, yurtdışı bankalardan alınan borçlar, menkul kıymet ihraçları ve öz kaynaklardan oluşmaktadır. Ton toplama yetkisi bulunan mevduat ve katılım bankalarının sayısı ve aktif büyüklük bakımından ağırlıklı banka türü olması başlıca finansman kaynağının mevduat ve katılım fonu gibi doğrudan toplanan fonlardan oluşmasına yol açmıştır.

Doğrudan toplanan fonlar tasarruf mevduatı, ticari mevduat, diğer mevduat ve katılım fonlarıdır. Doğrudan toplanan fonların vadesinin kısa olması bankaların kaynakları ile yatırımları arasında vade uyumsuzluğuna neden olmaktadır. Doğrudan toplanan fonlar para cinsi açısından incelendiğinde ise 2002 yılında %57,3 yabancı para iken 2011 de %33,1 e gerilemiştir. Türk lirası cinsinden doğrudan toplanan fon ise %42,7 den %66,9 a yükselmiştir. Kalkınma-yatırım bankalarının dolaylı fon toplamayan bankaların kaynak kalemleri, bankalardan aldıkları borçlar, menkul kıymetlerin geri alım vaadiyle satışı şeklindeki repo işlemleri ve tahvil-bono ihracı yoluyla kaynak sağlamadılar. Doğrudan fon toplama yetkisine sahip bankalar yönünden incelendiğinde ise repo yoluyla sağlanan kaynaklar birinci sıradadır. Daha sonra Sendikasyonu- sekürizasyon kredileri ve tahvil-bono ihracıdır.

Diğer Bankacılık Faaliyetleri

Diğer bankacılık faaliyetleri, teminat mektupları ve dış ticarete yönelik akreditif işlemlerdir. Aktif-pasif arasında vade uyumsuzluğu ile bilanço içinde yabancı para açık provizyonu nedeniyle, türev işlemler genellikle kur ve faiz artışlarına karşı koruma sağlamak için yapılır. Türev işlemlerin sözleşmede öngörülen vadelerde gerçekleşmesi büyük önem taşımaktadır. Zira döviz kuru ya da faiz riskinden korunma amacıyla taraf olunan türev işleminin gerçekleşmemesi korunulan riske maruz kalınması sonucunu doğuracaktır. Dolayısıyla, riskten korunma amacıyla yapılacak bir türev işleminin karşı tarafının sınır içi bir banka olması, öngörülen vadede işlemin gerçekleşebileceği konusunda olumlu bir izlenim yaratmaktadır.

Bankaların Görünümü

Türk finans sektöründe bankaların büyük bir paya sahip olması bu kuruluşların verimlilik ve finansal sağlıklarının önemini arttırmaktadır.

Şube ve Personel verimliliği; Şube verimliliği açısından kalkınma - yatırım bankalarının büyük tutarlı kurumsal krediler kullandırmasına karşın az şubeli olmaları daha verimli şube performansı görüntüsü oluşturmaktadır. Personel verimliliği açısından ise kalkınma-yatırım bankaları personel verimliliği en yüksek bankalardır. 2004 yılından bu yana mevduat bankaları personeli sektör ortalamasının üzerinde bir performans sergilemiştir.

İşletme Verimliliği; İşletme giderlerinin toplam gelirlere oranı en yüksek olduğu banka türü katılım bankaları, en düşük olduğu banka türü ise kalkınma - yatırım bankalarıdır (S:96, Tablo 4.24). Komisyon giderlerinin toplam işletme giderlerini karşılama oranının en yüksek olduğu banka türü katılım bankalarıyken kalkınma - yatırım bankaları sektör ortalamasının altındadır.

Finansal sağlamlık; etki edebilecek faktörler karlılık performansına bakılarak analiz edilebilir. Sorunlu krediler, muhtemel zararlar, öz kaynak yeterliliği, öz kaynak unsurlarının kalitesine ilişkin göstergeler, döviz kuru ve likidite bu faktörler arasındadır. Bankaların aktif faaliyetlerinin ağırlığının kredi kullandırmana kaymasına bağlı olarak faiz giderleri içinde kredilerden alınan faizlerin payının yükselmesine neden olmuştur. 2010 yılından itibaren 1'aiz dışı gelirlerin faiz dışı giderlere göre daha fazla arttığını ve negatif ilişki daha az olmuştur.

Karlılık; bankaların faiz gelirleri içinde kredilerden alınan faizlerin payı yükselmiştir. Piyasa faizlerindeki gelişmelere bağlı olarak faizi artışlarının (azalışlarının) hızla doğrudan toplanan fon türü olan mevduat faizlerine yansıtılması aynı hızda faiz giderlerinin artmasına (azalmasına) neden olmaktadır. Kredilerin çok büyük çoğunluğunun sabit faizli olması nedeniyle mevduat faiz artışlarının (azalışlarının) yaşandığı durumlarda gelir-gider dengesi de aynı hızda olumsuz

(olumlu) yönde etkilenmektedir. Sorunlu krediler ve diğer alacaklar için karşılaştırma dönemine göre daha az (fazla) oranda karşılık ayrılması faiz dışı giderleri azaltıcı (attırıcı) bir etki yaratır. Bu nedenle karlılık performansının değerlendirilmesinde karşılık ayırma etkisi de dikkate alınmalıdır.

Öz kaynak Yeterliliği

Bankaların maruz kalabilecekleri risklere karşı bulundurmaları gereken öz kaynak tutarı SYR olarak adlandırılan *Öz Kaynaklar / Kredi Riski + Piyasa Riski + Operasyonel Risk* formülü ile hesaplanmaktadır. Öz kaynak ve katkı sermaye olarak iki bileşenden oluşan bankaların öz kaynaklarının 2011 Eylül itibarıyla %90'dan fazlası ana sermaye unsurlarından oluşmaktadır. Kredi riski, bankaların aktif faaliyetleri ile diğer bankacılık faaliyetleri sonucunda borçlu tarafların yükümlülüklerini yerine getirmemesi nedeniyle oluşabilecek zarardır. Piyasa riski, genel piyasa riski, spesifik risk, kur riski, emtia riski ve takas riski olmak üzere beş risk bileşeninden oluşmaktadır. Genel piyasa riski bono ve tahvil benzeri araçlarda faiz oranı değişmelerine, hisse senedi ve benzeri ortaklık sağlayan araçlardaki fiyat değişimine bağlı oluşabilecek zararlardır. Spesifik risk söz konusu alım-satım amaçlı yatırım yapılan finansal araçların muhataplarından kaynaklanabilecek sorunlardır. Kur riski, döviz kurunda meydana gelebilecek değişikliklerden kaynaklanabilecek olası zararlardır. Emtia riski, yatırım yapılan emtia ya da türev araçlarında fiyat değişimleri nedeniyle karşılaşılabilecek zararlardır. Takas riski ise belli bir tarihte gerçekleştirilmesi öngörülen işlemlerde işlemin zamanında gerçekleşmemesi nedeniyle doğabilecek zararlardır.

Döviz Kurlarının Değişmesinin Etkisi

Bankaların döviz varlıkları ile döviz yükümlülüklerinin Türk Lirası cinsinden karşılıkları arasındaki fark yabancı para pozisyon olarak adlandırılır. Pozisyon büyüklüğü kur riskine maruz kalınan tutarı ifade eder. SYR'nin hesaplanmasında piyasa riskine dâhil edilen kur riskini sınırlandırmak için ayrıca yabancı para net genel pozisyon tutarının bankaların öz kaynaklarının %20'sini aşmaması kuralı getirilmiştir.

Yabancı para net pozisyonu iki aşamada hesaplanır. İlk aşama, bilançoda kayıtlı döviz cinsinden varlıklar ile dövize endeksli varlıkların ve döviz cinsinden yükümlülükler ile döviz endeksli yükümlülüklerin Türk lirası karşılıkları arasındaki fark bulunur. Bu tutar *bilanço içi yabancı para pozisyon tutarı* olarak adlandırılır. İkinci aşamada ise, bilanço dışında izlenen ve ileri bir tarihte gerçekleşmesi söz konusu olan forward, swap, futures ve opsiyon işlemlerinin kaynaklanan döviz girişi ile bu tür işlemlerden kaynaklanan döviz çıkışı ile sonuçlanacak vadeli döviz satım taahhütleri dikkate alınır ve *bilanço dışı yabancı para pozisyonunu* ifade eder.

Likidite Gelişmeleri

Belli bir süre içinde vadesi gelecek varlıklar ile yükümlülükler arasındaki likidite açığı ya da fazlasını oluşturmaktadır. Herhangi bir vade diliminde likidite açığı oluşması bankanın o vade diliminde finansman sorunu yaşayabileceğinin göstergesidir. Likidite açığı ve fazlasının %90'ından fazlası mevduat bankaları kaynaklıdır. Likidite fazlasının en az olduğu vade dilimi 3 aya kadar olan vadedir.